

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

รัฐบาลได้กำหนดกรอบยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) โดยมีกรอบการพัฒนาในระยะยาวเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยเน้นความเจริญเติบโตของชาติ ความเป็นธรรม และความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ความยั่งยืนของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความมั่นคงทางพลังงานและอาหาร โดยยุทธศาสตร์ที่ 5 เน้นการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และมุ่งไปสู่ระบบเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) และเศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy)

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. ได้ตระหนักถึงการสร้างความเติบโตอย่างยั่งยืนของประเทศไทย โดยเฉพาะการนำความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ซึ่งเป็นจุดแข็งของพื้นที่สูงทางภาคเหนือที่มีความหลากหลายของพืชพรรณมาใช้ประโยชน์เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากพืชอาหารและสมุนไพรท้องถิ่น เพื่อเป็นกลไกในการอนุรักษ์ ป่า และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน โดยในระยะที่ผ่านมา มีการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนบนพื้นที่สูง 10 กลุ่มชาติพันธุ์ 103 ชุมชน ในการศึกษา รวบรวม และสังเคราะห์องค์ความรู้ความหลากหลายของพืชท้องถิ่นและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ของชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหาร ตามแนวพระราชดำริธนาคารอาหารชุมชน (Food bank) และการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและเพิ่มมูลค่าจากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหาร และการพัฒนาสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชนหรือเชิงพาณิชย์ได้ โดยอาศัยกลไกของเครือข่ายการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับมูลนิธิโครงการหลวง สถาบันการศึกษา และหน่วยงานในท้องถิ่น โดยพบว่าชุมชนบนพื้นที่สูงใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของพรรณพืชกว่า 1,820 ชนิด ในจำนวนนี้พบว่ามีพืชที่อยู่ในสถานภาพหายากหรือพืชที่ใกล้สูญหายจากพื้นที่ จำนวน 40 ชนิด พืชที่ชุมชนต้องการใช้ประโยชน์มากสำหรับเป็นแหล่งอาหาร และยาสมุนไพร จำนวน 517 ชนิด พืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพในการนำมาศึกษาวิจัยต่อยอดเพื่อสร้างคุณค่า (Value creation) และเพิ่มมูลค่า (Value added) จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน จำนวน 134 ชนิด และพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพในการนำมาเป็นพืชปลูก (Domesticate) เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน มากกว่า 20 ชนิด โดยในระยะที่ผ่านมา มีชนิดพืชท้องถิ่นที่ได้รับการปลูกฟื้นฟูเพื่อการใช้ประโยชน์เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และใช้สอย จำนวน 938 ชนิด ใน 103 ชุมชน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากประชาชนบนพื้นที่สูงมีจำนวนมาก ประกอบกับปัญหาสำคัญของพื้นที่สูงที่ยังคงมีอยู่ เช่น ปัญหาความยากจน การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต รวมทั้งผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เช่น ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ การแพร่ระบาดของโควิด-19 ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาอาชีพทางเลือก ให้กับชุมชนมีรายได้จากการเพาะปลูกพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพ สอดคล้องกับ

ความต้องการตลาด และกระแสดูแลสุขภาพ รวมทั้งการนำความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูงมาสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยเทคโนโลยี และนวัตกรรม ตลอดจนพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์พืชท้องถิ่นทั้งในและนอกถิ่นกำเนิด โดยเฉพาะพันธุ์พืชหายากหรือพืชที่เสี่ยงต่อการสูญหายให้เป็นฐานทรัพยากรที่มั่นคงบนพื้นที่สูง รวมถึงการสร้างระบบฐานข้อมูลทั้งในรูปแบบธนาคารพันธุกรรมพืชและเห็ดท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับพันธุกรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าต่อระบบนิเวศ หรือพืช/เห็ดที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เพื่อรวบรวมเชื้อพันธุ์และองค์ความรู้สำหรับการใช้ประโยชน์ต่อยอดในเชิงเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต การสร้างแรงจูงใจ และกลไกการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ “ชุมชนบนพื้นที่สูงอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน” สอดคล้องตามหลัก BCG model และการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)

โดยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 เป็นการดำเนินงานวิจัยเพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศด้วยโมเดลเศรษฐกิจ BCG ที่มุ่งรักษา พันธุ์ และใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมอย่างคุ้มค่า และเต็มศักยภาพ ด้วยการนำความรู้และเทคโนโลยีไปบริหารจัดการให้เกิดความสมดุลระหว่าง การอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์เพื่อความยั่งยืนของฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์พืช/เห็ดท้องถิ่นทั้งในและนอกถิ่นกำเนิด การศึกษาวิธีการปลูกเลี้ยงและการเกษตรกรรมพืชและเห็ดท้องถิ่นที่มีคุณค่า การศึกษาและพัฒนาแหล่งรวบรวมพันธุ์พืชและเห็ดท้องถิ่น เพื่อรักษาฐานพันธุกรรมในระดับชุมชน (Community Food Bank) และการพัฒนาต่อยอดให้ชุมชนมีรายได้จากการเพาะปลูกพืชท้องถิ่นที่มีคุณค่าและมีศักยภาพ สอดคล้องกับความต้องการตลาด ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพให้กับชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งการศึกษาและพัฒนาฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ และการจัดการของชุมชน ในรูปแบบฐานข้อมูลดิจิทัลที่สามารถเข้าถึงได้สะดวกและมีการจัดระเบียบข้อมูลอย่างเป็นระบบและเป็นหมวดหมู่

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพแบบมีส่วนร่วม

1.2.2 เพื่อศึกษาเทคโนโลยีการปลูกและการจัดการพืชและเห็ดท้องถิ่นสำหรับรักษาฐานพันธุกรรมที่มีคุณค่าและการพัฒนาต่อยอดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

1.2.3 เพื่อพัฒนาฐานข้อมูลดิจิทัลด้านความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ของชุมชนบนพื้นที่สูง

1.3 ขอบเขตการดำเนินงาน

1.3.1 การศึกษากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพแบบมีส่วนร่วม

1) ถอดบทเรียนกระบวนการจัดการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นบนพื้นที่สูงแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตัวอย่าง Food bank จำนวน 4 พื้นที่

2) ประเมินมูลค่าการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนตัวอย่าง Food bank บนพื้นที่สูง จำนวน 4 พื้นที่

1.3.2 การศึกษาเทคโนโลยีการปลูกและการจัดการพืชและเห็ดท้องถิ่นสำหรับรักษาฐานพันธุกรรมที่มีคุณค่าและการพัฒนาต่อยอดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

1) ศึกษาปัจจัยแวดล้อมและรูปแบบการปลูกฟื้นฟูพันธุ์พืชหายาก/พืชที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง ได้แก่ ดินฮังดอย มะเขากวาย น้อยหน่าเครือ เจ้าแตรง และมะแขว่น

2) ศึกษาและพัฒนาแหล่งรวบรวมพันธุ์พืชท้องถิ่นบนพื้นที่สูงเพื่อเก็บรักษาฐานพันธุกรรมและการใช้ประโยชน์ จำนวน 3 แห่ง

3) ศึกษาและพัฒนาการปลูกพืชท้องถิ่นและพืชเศรษฐกิจร่วมกับการเพาะเห็ดป่าไมคอร์ไรซ้ากินได้ 3 ชนิด ได้แก่ เห็ดตับเต่า เห็ดเผาะ เห็ดหล่ม/หรือเห็ดแดง เพื่อพัฒนาแหล่งอาหารและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของชุมชน

1.3.3 การพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้ ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชและเห็ดบนพื้นที่สูง และพัฒนาระบบให้สามารถเชื่อมโยงกับระบบฐานข้อมูลของ สวพส. ให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัล ที่สามารถเข้าถึงได้สะดวกและรวดเร็ว

1 ระบบ